

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-31>

УДК 339.1:633.1(477)

Перспективи розвитку ринку зерна в Україні

Потравка Л.О.

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування
Херсонського державного аграрного університету

Пічура В.І.

доктор сільськогосподарських наук, доцент,
завідувач кафедри екології та сталого розвитку
імені професора Ю.В. Пилипенка
Херсонського державного аграрного університету

Стаття присвячена визначенню стану розвитку ринку зерна в Україні. Обґрунтовано наявні тенденції та причини їх формування. Досліджено зміни світового ринку зерна та окреслено масштаби впливу на вітчизняний ринок. Проаналізовано зміни обсягів експорту борошна та визначено перспективність його розвитку для України. Визначено впливовість ринку зерна на аграрну структурну політику. Обґрунтовано концепцію розвитку ринку зерна в Україні.

Ключові слова: ринок зерна, світовий ринок, експорт, інфраструктура, національна економіка, трансформація.

Потравка Л.О., Пічура В.І. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЗЕРНА В УКРАИНЕ

Определено состояние развития рынка зерна в Украине. Обоснованы существующие тенденции и причины их формирования. Исследованы изменения мирового рынка зерна и определены масштабы влияния на отечественный рынок. Проанализированы изменения объемов экспорта муки и определена перспективность его развития для Украины. Определено влияние рынка зерна на аграрную структурную политику. Обоснована концепция развития рынка зерна в Украине.

Ключевые слова: рынок зерна, мировой рынок, экспорт, инфраструктура, национальная экономика, трансформация.

Potravka L.O., Pichura V.I. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE GRAIN MARKET IN UKRAINE

Determine the state of the grain market in Ukraine. To substantiate the existing tendencies and the reasons for their formation. Investigate changes in the global grain market and outline the scale of impact on the domestic market. Analyze changes in volumes of flour exports and determine the prospects for its development for Ukraine. To determine the influence of grain market on agrarian structural policy. To substantiate the concept of grain market development in Ukraine.

Keywords: grain market, world market, export, infrastructure, national economy, transformation.

Постановка проблеми. На глобальному рівні обсяги торгівлі сільськогосподарською продукцією збільшилися у всіх регіонах країн, що розвиваються. Це свідчить про те, що виробництво продуктів харчування у цих країнах збільшується на фоні зростання попиту, який зумовлюється економічними, соціальними та демографічними факторами. Цей факт підтверджує гіпотезу про пряму залежність обсягів виробництва продуктів харчування від зростання доходів і чисельності населення. Визначені тенденції світової торгівлі продовольством є визначальними умовами спрямування розвитку аграрного сектору економіки України. З огляду на стратегічний характер ринку зерна необхідно дослідити

основні його тенденції в Україні та окреслити можливості подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у дослідження проблем формування та функціонування ринку зерна та його кон'юнктури здійснили вітчизняні дослідники: В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, В.І. Бойко, О.Д. Гудзинський, С.І. Дем'яненко, М.Ю. Єрмаков, С.М. Кваша, І.Т. Кішак, М.Г. Лобас, Ю.Я. Лузан, С.В. Майстро, М.Й. Малік, П.М. Макаренко, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, Л.М. Худолій, В.С. Шебанін, О.Г. Шпикуляк, О.М. Шпичак, В.М. Яценко, О.М. Яценко та ін. З огляду на вагомість здобутків дослідників у напрямку розвитку ринку аграрної продукції загалом та зерна зокрема залишається актуальною необхідність безпе-

першого моніторингу зернового ринку з метою встановлення перспектив його розвитку.

Постановка завдання. Визначити сучасний стан світового ринку зерна та обґрунтувати ступінь впливу України на його розвиток. Визначити перспективи розвитку ринку зерна в Україні.

Виклад основного матеріалу. Важливе значення в експортній орієнтації України має врахування ризику відкритості до міжнародних ринків сільськогосподарської продукції, оскільки ринкові коливання мають значний вплив на продовольчу безпеку держави. У цьому контексті навіть коливання тимчасового характеру можуть привести до суттєвих наслідків для внутрішніх виробників, оскільки вони недостатньо підготовлені до протистояння ринковим ризикам. Зростання імпорту може викликати спад внутрішнього виробництва, що вплине як на виробників, так і на споживачів. Такі тенденції можуть сприяти скороченню доходів та розповсюдитися на інші сектори економіки, що може негативно вплинути на продовольчу безпеку.

У більшості висхідних країн підприємства сільського господарства (виробничі, переробні, торговельні) не мають досить можливостей для компенсації ризиків, пов'язаних із коливаннями ринків, тому необхідно використовувати обережний підхід щодо відкритості економіки для торгівлі сільськогосподарською продукцією з упродовження дієвих гарантій на нові торговельні угоди. У цьому контексті постає низка питань, пов'язаних із переглядом виробничих напрямів сільського господарства з огляду на вимоги глобальної економіки. Нашими дослідженнями доведено, що торгівля традиційними видами продукції на зовнішніх ринках сприяє появі нових видів харчових продуктів із подальшою диверсифікацією раціону харчування. Навіть виробництво основних видів продовольства здійснюється та зростає одночасно зі збільшенням виробництва товарних культур, при цьому відбувається підвищення загального розміру доходу домогосподарств. За таких умов завдяки збільшенню виробництва товарних культур, підвищується рівень життя фермерів та сільськогосподарських працівників, що сприяє зміцненню продовольчої безпеки країни.

Світовий продовольчий ринок характеризується зростанням обсягів торгівлі зерном, що зумовлено збільшенням попиту та пропозиції на зернову групу товарів. За даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО), світовий обсяг вироб-

ництва зернових у період з 2007/2008 по 2017/2018 маркетингові роки (м.р.) характеризується постійним зростанням та у 2017/2018 маркетинговому році становив 2626,7 млн т. Обсяги пропозиції зернових на світовому ринку також характеризуються поступовим зростанням та сягнули позначки 3330,8 млн т [1, с. 47].

Щодо рівня споживання зернових слід відмітити загальні тенденції зростання до рекордного рівня в останній рік – 2599,6 млн т. Перевищення виробництва над споживанням дало змогу сформувати перехідні запаси у розмірі 725,8 млн т, що також засвідчує збільшення глобального показника співвідношення обсягів запасів і споживання з 20,5% у 2007/2008 м.р. до рівня 27,1% у 2017/2018 м.р [6, 174]. Співвідношення запасів основних експортерів до рівня їх використання становило 16,9%, що сприяє активізації конкурентної боротьби за ринок та волатильності цін, що відбивається на ринку експорту зернових України та доходах аграрних виробників.

Дослідженнями продовольчого та кормового сегментів встановлено, що пропозиція на ринку продовольчої пшениці у 2017/2018 м. р. становила майже 1 млрд т, а споживання – 740 млн т. Глобальний показник співвідношення обсягів запасів і споживання підвищився до рівня 33%. Запаси пшениці у світі сягають 257 млн т. Значне збільшення запасів пояснюється зростанням запасів у Китаї, Росії, що компенсувало їх скорочення у Північній Америці. Визначені тенденції розвитку ринку продовольчого зерна свідчать про впливовість показника запасів. Зростання обсягів запасів сприяє зниженню цін, оскільки перевищення пропозиції над попитом має закономірні ринкові наслідки.

Необхідність пошуку напрямів підвищення ефективності експорту сільськогосподарської продукції визначає важливість досліджень ринку зерна кормового використання, зокрема ячменя та кукурудзи. Порівняно з ринком продовольства обсяги торгівлі зерном кормового використання зберігаються на рівні 182,4 млн т майже три роки. Окрім цього, збільшується обсяг виробництва та пропозиції. Таким чином, збільшення обсягів експорту кормового зерна Україною не можна вважати перспективним напрямом розвитку аграрного сектору. У цьому контексті актуалізується проблема пошуку ефективних ринків збуту, які характеризуються значними обсягами споживання, можливістю ефективної логістики перевезень, достатнім рівнем дипломатичних

домовленостей про можливість здійснення торговельних операцій.

Основними світовими виробниками зернових у 2017/2018 м. р. є Китай (499,9 млн т), США (436,4 млн т), Індія (248,1 млн т), Росія (125,9 млн т), Бразилія (109,9 млн т), Аргентина (67,3 млн т), Україна (61,5 млн т), Канада (56,2 млн т), Індонезія (48,4 млн т), Пакистан (38,9 млн т). На зазначені країни припадає 66% усього світового виробництва зернових, у тому числі частка України становить 2%. У 2018 р. обсяг виробництва зернових становив 62 млн т [5, с. 45; 6, с. 173].

У 2017 р. в Україні було вироблено близько 1,9 млн т пшеничного борошна, що на 11,4 тис. т менше, ніж у попередньому році. Загальна кількість підприємств, які здійснюють переробку зерна, становить 359, з них ті, які офіційно виробляють протягом року понад 1 тис. т борошна – 141. Підприємств, які виробляють за рік 12 тис. т, налічується всього 39. Загалом 44,3% усього борошна у 2017 році було вироблено 10 найбільшими підприємствами.

У 2017 р. експорт борошна становив 443,29 тис. т, що на 20% більше, ніж у попередньому році. Основними експортерами виступили такі країни, як Китай (93,13 тис. т), Ангола (47,83 тис. т), Молдова (36,44 тис. т). Окрім цього, було експортовано 1,48 тис. т борошна з інших видів зернових у Хорватію, Польщу та Молдову. Таким чином, наявні тенденції розвитку експорту борошна свідчать про перспективність цього напряму, насамперед світовий ринок борошна характеризується значною місткістю, що складається з 14 млн. т (4,6 млрд. дол. США). Але умови конкуренції є досить жорсткими з позиції тарифних і нетарифних бар'єрів країн, вимог покупців щодо якості продукції. Зокрема, Індонезія є одним із найбільших світових імпортерів пшениці, обсяг імпорту становить 2,4 млрд дол. США з тарифним режимом мита на рівні 5%. Водночас пшеничного борошна імпортовано лише на 2,4 млрд дол. США, що зумовлено розміром мита у 30% [1, с. 35–67].

Реалізації експортного потенціалу для борошномельної галузі України є однією з можливостей генерування додаткового прибутку, оскільки країна має потужне виробництво зернових на рівні 60 млн т та розвинуту мережу переробних підприємств із сукупною потужністю переробки 6–7 млн. т зерна на рік. Однак слід визначити низку обмежень розвитку цього напряму, про що свідчить скорочення виробництва борошна за 10 років на 30% [6, с. 174]. Головними причинами скоро-

чення виробництва слід вважати примусове довготривале зосередження виробників на забезпеченні попиту внутрішнього ринку. Зниження рівня попиту зумовлене низькою купівельною спроможністю населення, від'ємним демографічним трендом, державним ціновим регулюванням тощо.

Складність виходу на світовий ринок борошномельної продукції зумовлюється також високим рівнем консолідації, зокрема Туреччина, Казахстан та Пакистан контролюють понад 40% світового експорту борошна та мають усталену регіоналізацію поставок, що регулюється чинною угодою про вільну торгівлю з основними імпортерами. Окрім цього, лідируючі позиції Туреччини та Казахстану сформувалися під дією державної політики підтримки зернопереробної галузі в цих країнах. Підприємства борошномельної галузі Туреччини здійснюють господарську діяльність у спеціальному митному режимі – сировина не обкладається податком. Конкурентними перевагами цих підприємств є також низький рівень логістичних витрат, що пояснюється близькістю морських портів [5, с. 106].

У Казахстані конкурентною перевагою є орієнтація виробництва на борошно з твердих сортів пшениці та збагачене борошно. При цьому обов'язковість фортифікації затверджено на законодавчому рівні. За таких умов рівень конкурентоспроможності борошна досить високий, оскільки збагачена продукція користується значним попитом на світовому ринку. Таким чином, вихід вітчизняних виробників борошна на світовий ринок можливий за умови розширення асортименту продукції. Дослідженнями встановлено, що в європейських країнах високий рівень попиту на різновиди борошна, зокрема, борошно хлібопекарське, макаронне, млинці, для крекерів, для печива, піци тощо. Також користуються популярністю борошняні мікси: борошна із зазначенням конкретного показника його сили та нових продуктів помелу зі спельти, безглютенової продукції тощо. Щорічно підвищується світовий попит на органічну продукцію, що можна вважати можливістю розширення експорту готової продукції.

Виробництво товарної сільськогосподарської продукції в Україні забезпечується середніми та дрібними фермерськими господарствами. Тому експортна орієнтація галузей сільського господарства має здійснюватися шляхом залучення їх до участі в експортних ланцюгах постачання продовольства. Зростання обсягів експортних надходжень може

забезпечити виробникам можливість споживати харчові продукти більш широкого асортименту та високої якості. На національному рівні надходження від експорту товарних культур можуть використовуватися для подолання негативних наслідків збільшення видатків на імпорتنі продукти харчування у період зростання світових цін на продовольство.

Визначальним фактором впливу на структуру світової торгівлі сільськогосподарською продукцією є посилення позицій внутрішньої торгівлі фірм на фоні розвитку виробничо-збутових ланцюгів та вертикальної інтеграції. Наприклад, у США в останні роки на такий вид торгових потоків припадало 48% імпорту та 29% експорту товарів. Таким чином, можна стверджувати, що вплив процедур та стандартів мультинаціональних компаній на перебіг світової торгівлі стає більш значущим, ніж торговельна політика держави. Важливим є також вплив трансфертного ціноутворення мультинаціональних компаній на формування цін світових ринків [5, с. 105].

Наслідками окреслених тенденцій є концентрація експорту сільськогосподарської продукції певною групою країн, що значно послаблює вплив міжнародних домовленостей на перебіг змін структури світової торгівлі. Таким чином, відсутність стабільності обсягів виробництва, нестійкість кон'юнктури на внутрішніх ринках, зміни політики експортерів та імпортерів можуть негативно впливати на загальний перебіг міжнародної торгівлі в аспекті ціноутворення, що може суттєво вплинути на продовольчу безпеку світу. З позиції синергетичного підходу спостерігаємо тенденції хаотичного розвитку глобальної економічної системи. Підтвердженням цьому є зміни умов торгівлі сільськогосподарською продукцією, що посилюються негативними наслідками зростаючої фрагментації світового виробництва та його реорганізацією у складні глобальні виробничо-збутові ланцюги.

Глобальні виробничо-збутові ланцюги є сполучною ланкою між конкурентоспроможністю, торгівлею, зростанням та розвитком. На думку фахівців, участь у таких ланцюгах сприяє підвищенню конкурентоспроможності, більш повній інтеграції у загальні інвестиційні потоки, що дає змогу використовувати доступ до нових видів виробничих технологій. Це може сприяти переходу до виробництва продукції з вищим рівнем додаткової вартості. За таких умов соціально-економічне зростання буде проявлятися у виникненні високооплачуваних робочих місць, більш ефективному

використанні ресурсів, що має бути забезпечене політичною стабільністю [7, с. 40].

Залучення України як певної ланки глобального виробничо-збутового ланцюга сільськогосподарської продукції унеможливує використання потенціалу в певних ринкових сегментах на основі спрощення додаткових умов та вимог для партнерів, що дасть змогу розширити експорт товарів та послуг. Варто зазначити, що транснаціональні агропромислові компанії займають домінуюче положення у глобальних ланцюгах, оскільки відрізняються високою мобільністю, тому часто відіграють ключову роль на світових ринках продовольства. Такі компанії мають реальні фінансові можливості здійснювати інвестиції у висхідні країни, які викликають зацікавленість з огляду на наявний потенціал сільського господарства, насамперед в аспекті забезпеченості земельними ресурсами. Використання таких переваг може послаблювати позиції країни щодо обрання напрямів ведення зовнішньої політики.

Успішний перебіг інтеграційних процесів, які нині є основним пріоритетом як висхідних країни, так і України, буде забезпечуватися шляхом підвищення доступності торгівлі та прямих іноземних інвестицій за рахунок передачі знань та технологій, що є важливим етапом трансформацій. Однак інтеграційні процеси полягають у залученні національних економік до глобальних виробничо-збутових ланцюгів, що можливо лише за умов відповідності виробництва світовим стандартам якості та ефективності.

Розвиток світового ринку сільськогосподарської продукції в останнє десятиліття відбувався відповідно зі зростанням потреб та вимог споживчих ринків висхідних країн. Стієке економічне зростання та підвищення рівня доходів паралельно з відтоком населення у міста в країнах із трансформаційною економікою одночасно супроводжувалося змінами попиту на продукти харчування у напрямі підвищення якості. Зростання попиту на фрукти, овочі, м'ясну та молочну продукцію приводить до зміцнення позицій мультинаціональних продовольчих компаній роздрібно-торгівлі, головними вимогами яких є якість, свіжість та безпека.

Незважаючи на підвищення вимог до стандартів якості, особливо помітно зростає попит на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування у країнах, що розвиваються, зокрема на продукти з високою доданою вартістю: м'ясну та молочну продукцію, рибу та рибопродукти, овочі, фрукти. Потреба забез-

печити цими видами продукції відповідно до стандартів надала особливого значення процедурам контролю якості у межах виробничо-збутових ланцюгів, що вплинуло на порядок їх організації у світових масштабах у частині підвищення ступеня вертикальної координації та модернізації системи збуту. Такі тенденції привели до значного поширення впливу мультинаціональних продовольчих компаній, таких як Archer, Daniels, Midland, Bunge, Cargill, Louis, Dreyfus [5, с. 67–98].

Ланцюги забезпечення відіграють важливу роль у доступі дрібних виробників на ринки через передачу технологій для підвищення рівня виробництва шляхом надання необхідних виробничих ресурсів та гарантованих каналів збуту. Фермерські господарства як учасники виробничо-збутових ланцюгів отримують можливість підвищення доходів із подальшим результатом для ефективності сільського господарства загалом. Але дрібні фермерські господарства зазвичай мають обмежені можливості доступу до виробничо-збутових ланцюгів, оскільки сільськогосподарські ринки в слаборозвинутих країнах з низьким рівнем доходу характеризуються недосконалими ринковими механізмами. У зв'язку з цим на частку дрібних фермерських господарств припадає значна частина виробленої сільськогосподарської продукції з низькою якістю, є обмеження доступу їх до факторів виробництва, фінансування.

У напрямі їх реалізації першочергового значення набувають пріоритети аграрної структурної політики, яка є системою заходів, спрямованих на формування ефективного аграрного

сектору, розбудованого на основі розвитку агробізнесу та багатоукладності на селі.

Висновки. Основним напрямом аграрної структурної політики трансформацій аграрного сектору обрано експортну орієнтацію виробництва сільськогосподарської продукції. Перебіг інтеграційних процесів має бути спрямовано у бік висхідних країн шляхом встановлення зв'язків та укладання транснаціональних контрактів, які характеризуються підвищеним рівнем ризику, але повною мірою можуть забезпечити реалізацію потенціалу сільського господарства України. Механізм реалізації експортоорієнтованого напрямку полягає у розбудові транспортних, логістичних ланцюгів та інфраструктури.

Важливе значення має те, що з причорноморських держав Україна має найдовшу приморську смугу, розвинений транспортний комплекс, портове господарство. У цьому контексті особливе значення має потенціал південних регіонів, який характеризується вигідним географічним розташуванням, значною довжиною морських кордонів, площею водного простору, високим індексом транзитивності, наявністю портового комплексу, вагомим обсягом зовнішньоторговельного обороту. Головними факторами, що перешкоджають використанню потенціалу морських транспортних сполучень, є відсутність координації всіх видів транспорту. Така координація має ґрунтуватися на злагодженості та комплементарності шляхом логістичного управління комбінованими перевезеннями. Відсутність якісних логістичних послуг створює перешкоди у діяльності міжнародних транспортних кордонів.

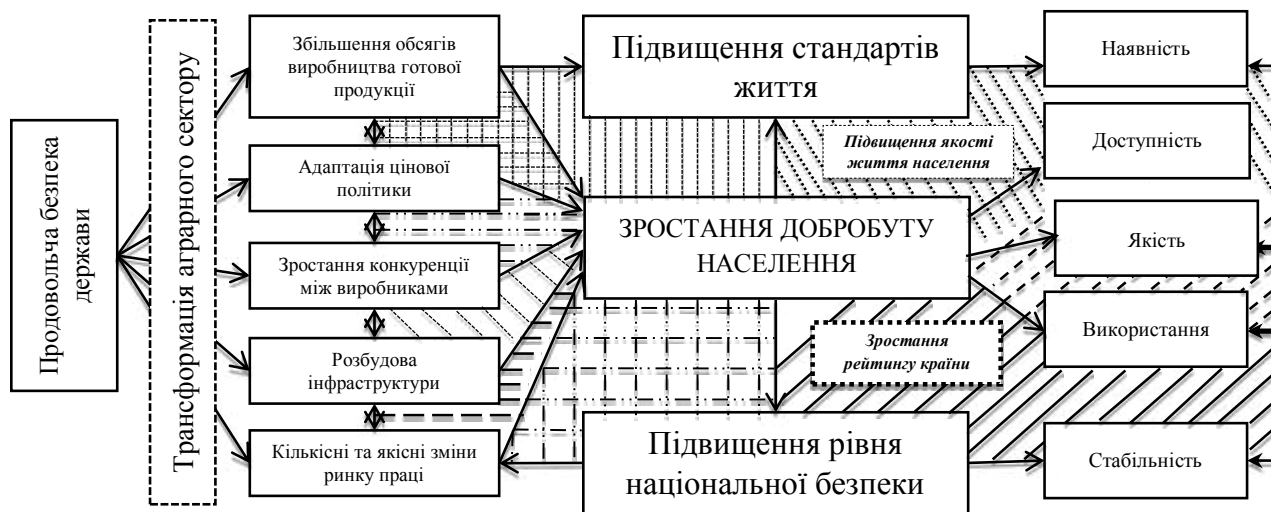

Рис. 1. Концепція розвитку ринку зерна в Україні

Джерело: власні дослідження [7, 141]

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна служба статистики України: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». 26.10.2014 р. № 959-12. // База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 12.11.2018).
3. Закон України «Про ціни і ціноутворення». 21.06.2012 р. № 5007-VI. // База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 15.11.2018).
4. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. 2-е вид. переробл. і доп. К.: ННЦ ІАЕ, 2013. 218 с.
5. Перспективи виходу України на ринки висхідних країн. Аналітична доповідь. К.: Заповіт, 2015. 116 с.
6. Потравка Л.О. Напрями покращення структурної політики сільського господарства України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6. С. 171–175.
7. Потравка Л.О. Особливості побудови механізму структурних трансформацій економічної системи // Promising problems of economics and management: Collection of scientific articles. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada, 2015. P. 39–43.

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy: [elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Zakon Ukrainy «Pro zovnishnoekonomichnu diialnist». 26.10.2014 r. #959-12. // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (data zvernennia: 12.11.2018).
3. Zakon Ukrainy «Pro tsyny i tsinoutvorennia». 21.06.2012 r. # 5007-VI. // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (data zvernennia: 15.11.2018).
4. Lupenko Yu.O. Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku. / Za red. Yu. O. Lupenka, V. Ya. Mesel-Veseliaka. 2-e vyd. pererobl. i dop. K.: NNTs IAE, 2013. 218 s.
5. Perspektyvy vykhodu Ukrainy na rynky vyskhidnykh krain. Analychna dopovid. K.: Zapovit, 2015. 116 s.
6. Potravka L.O. Napriamy pokrashchennia strukturnoi polityky silskoho hospodarstva Ukrainy. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. 2016. Vyp. 6. S. 171–175.
7. Potravka L.O. Osoblyvosti pobudovy mekhanizmu strukturnykh transformatsii ekonomichnoi systemy // Promising problems of economics and management: Collection of scientific articles. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada, 2015. P. 39–43.